

VALLÁSOS KULTÚRA ÉS ÉLETMÓD A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN 10.

Konferencia Veszprémben a Laczkó Dezső Múzeum
és a Veszprémi Hittudományi Főiskola
közös szervezésében
2014. május 20-23.

Szerkesztette:
Pilipkó Erzsébet
Fogl Krisztián Sándor

Laczkó Dezső Múzeum
Veszprém, 2017

Vallásos kultúra és életmód a Kárpát-medencében 10.

Konferencia Veszprémben a Laczkó Dezső Múzeum
és a Veszprémi Hittudományi Főiskola közös szervezésében
2014. május 20-23.

A kötet megjelenését támogatta:

Kiadja:
Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém

Felelős kiadó:
S. Perémi Ágota
igazgató

Szerkesztette:
Pilipkó Erzsébet
és Fogl Krisztián Sándor

Borítókép:
Mézeskalács ütőfa, 1637.
Márton Gábor, veszprémi bábsütő hagyatékából.
Laczkó Dezső Múzeum Néprajzi Gyűjtemény, lt. sz.: 53.24.93.

© Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém
© Szerzők
Szerkesztés © Pilipkó Erzsébet és Fogl Krisztián Sándor

ISBN 978-963-9938-22-9

Készült: Viza Kft., 8200 Veszprém, Hajlat u. 31.
Vezető: Borbás János ügyvezető igazgató

IANCU LAURA

Speciális egyházi fórumok: prédikáció, püspöki körlevél

A római katolikus egyházban a *prédikáció* olyan retorikai műfaj, amely a hitre és az erkölcsre vonatkozó tanítást fogalmazza meg, oktató céllal a közösségi liturgiákon.¹ Az alapvető vallási ismeretek tárolása, előhívása, közlése és aktualizálása, valamint „Isten akaratának az ismertetése”² mellett a hagyományos közösségekben az egyház számára a prédikáció közösség- és világnépformáló eszköz is.

A moldvai katolikusok vallásosságára irányuló magyar néprajzi kutatásokban a prédikációt elsősorban, mint az egyházi büntetések kinyilvánításának a közegét értelmezték, illetőleg vizsgálták. A kérdéssel foglalkozó Kinda István kimutatta, hogy a közösségekben a normaszegések templomi, azaz a prédikáció keretében történő nyilvánossá tétele („kiprédikálás”), büntető célzatú aktus. Az oltárról érkező megszólás, megfeddés, kibeszélés egyenértékű a „normális magatartású” társadalommal való szembeállítással, megbélyegzéssel, és a „kiprédikált” személy társadalmi meghasonlását idézi elő.³

A prédikációkban elhangzott vallási és társadalmi tanítások hatásáról, a prédikációk retorikai eszközeiről, a közösségek prédikációval kapcsolatos elgondolásairól keveset tudunk. A téma vizsgálatát a moldvai katolikus közösségek esetében több tényező indokolja. A moldvai katolikus lakosság jelentős része a közelmúltig magyar anyanyelvű volt. Bár az egyházi vallási élet román nyelvűvé válásának a folyamata már a 19. század közepén elkezdődött, a falusi lakosság, kivált a nők és a gyermekek körében a román nyelvismeret még a 20. század második felében sem volt jellemző. Az általam vizsgált faluközösségekben, Magyarfaluban ezen a helyzeten nem változtatott a román nyelv egyre szélesebb körben történő elterjedése és elsajátítása sem, ami egyébiránt a kötelező állami oktatás, majd később a gazdasági és ipari munkatelepeken végbement etnikai keveredés következménye volt. A vallási, teológiai tanok megértését, elsajátítását az a körülmény sem segítette, hogy az írásbeliség – s így az írásolvasás útján terjedő valláskultúra – szintén a román nyelvhez kapcsolódott.

1 Madas – Szuromi 2006, 249.; Zerfass 1987, 19.

2 Kudora 1891, 10., 18.

3 Kinda 2010, 153.

A prédikációban elhangzottak megértésével kapcsolatos nyelvi problémák mellett szót kell ejteni egy másik jelenségről is, éspedig a prédikáció hiányáról. A jelenség ugyan a 19. és az azt megelőző évszázadokban volt igazán jellemző, a falvak jó részében, így Magyarfaluban is, a 20. század második felében is gyakran előfordult, hogy ritkán, csak nagyobb egyházi ünnepeken hangzottak el prédikációk. A 19. század második feléből származó adatok alapján úgy tűnik, a misszionáriusok gyakorlatában a prédikáció nem is (feltétlenül) számított a liturgia kötelező elemének,⁴ ahol pedig mégis előfordult, a románul nem vagy helytelenül beszélő olasz misszionárius pap prédikációját a misén részt vevők nem értették meg.⁵ A feljegyzésekből az is kitűnik, hogy a katolikusok körében a magyar nyelvet (is) használó papokat különös tisztelet övezte.⁶

A román nyelvet nem értő, magyar nyelven olvasni nem tudó katolikus közösség vallási művelődése, vallásos ismeretei és hitélete igen sajátos módon alakult, és ebben a folyamatban a prédikáció kulcsfontosságú szerepet töltött be. A magyar nyelvű valláskultúra hagyományozásában a kántorok háttérbe szorításával a népi vallásosság, a néphit sokat veszített sokszínűségéből. A román nyelvű egyházas vallásosság térnyerését és a magyar népi vallásosság térvesztését tükrözi a következő szélsőséges, de nem egyedi eset. Terepmunkám során 2010-ben találkoztam egy olyan idős asszonnyal, aki a *Miatyánkot* latin nyelven, az *Üdvözlégy Máriát* román nyelven, a *Hisztekegyet* és a *Tízparancsolatot*, továbbá néhány archaikus imádságot magyar nyelven tudta elmondani egymaga, annak ellenére, hogy az 1960-as évek közepétől román nyelvű liturgián vesz részt hetente több alkalommal. Természetesen ez a jelenség túlmutat a nyelv kérdéskörén és a paraszti/hagyományos kultúra más sajátosságaihoz kapcsolódik, melyek közül a legmeghatározóbb a *szóbeliség* és a sajátos helyi/

4 Lásd. pl. a gorzafalviak 1860-ban írt levelében megfogalmazottakat. A levél szerzői szerint a körükben szolgáló pap „vagy egyszer”, azaz igen ritkán prédikált. Vincze 2004, 76.

5 Vö. Vincze 2003, 63., 68.

6 Az 1860-as években a pusztinai plébánián (és a hozzá tartozó tíz fiálin) szolgáló olasz plébánosról, Philippo Corridoniról például feljegyezték, hogy, „*papi kötetmeit magyar nyelven végzi, mi miatt híveinél nagy becsben áll*”. Ugyanakkor azt is feljegyezték, hogy a szóban forgó pap „*még nem tud annyit magyarul, hogy nép nyelvén prédikálhasson*”. Veszely – Imets – Kovács 1870, 39. Kovács 1870, 13. Corridoni utóda, Liegerhoffer János plébános feljegyezi, hogy hatodik esztendeje minden vasárnapi valamint a rorate misék alatt „hitünkbeli cikkelyeit fejtegetem s magyarázgatom”, magyar nyelven. Vincze 2003, 98. A Pusztinán működő papokhoz hasonlóan Forrófalva papja, Dominico Miglioratti is ismerte és használta a közösség anyanyelvét, feltehetően a prédikáció során (is), amiért a lakosok, Kovács Ferenc megfogalmazásában: „élnek hálnak illetén buzgolkodó lelkipásztorukért”. Hasonló példáról tudunk két északi csángó faluból (Szabófalva, Borsova) is, ahol az olasz, ill. a német misszionárius megtanulta és használta a magyar nyelvet. Lásd: Vincze 2003, 144.

paraszti *vallásos tudat*.⁷ A hitoktatás a vallás alapkérdéseinek a megtanítására korlátozódott és korlátozódik ma is, hiszen az ismeretet az emlékezet tárolja és őrzi. Innen érthető, miért számít a prédikációt tartalmazó ünnepnap liturgiáról való távolmaradás ún. „halálos véték”-nek. Az emlékezetben őrzött ismeretek rendszeres újrafogalmazást, felelevenítést igényelnek, és különösen így van ez a hittanoktatásból kikerült felnőttek esetében. Ennek az egyetlen kerete (ma is) a liturgia, ahol a hitismeretek és a vallásos szövegek rituális, közösségi recitálására, kinyilvánítására minden nap, minden ünnepnap sor kerül, és pedig a prédikáció keretében.⁸

A prédikátor

Az első kérdés, ami a prédikáció kapcsán felmerül a *prédikátor személye*, az tudniillik, hogy milyen a jól prédikáló pap a közösség elképzelései szerint? A szakirodalomban azt olvassuk, hogy a moldvai csángó falvakban a legnagyobb társadalmi szerepkört a pap tölti be, ennél fogva a pap a legbefolyásosabb személyiség. Azt is hangsúlyozzák, hogy apostoli „leszármazása” révén a pap a vallásos ember transzcendens mintaképét testesíti meg.⁹ Értelmiségi státusa miatt a pap meghatározó szerepe valóban tagadhatatlan, ám a közösségek feletti „mindenhatósága” csakis egy szekuláris perspektívából nézve fogadható el. A vizsgált közösségben azt tapasztaltam, hogy a pappal kapcsolatos képzetek, a papnak tulajdonított hatalom nem a személyre, hanem a státusra (papi szentségre) érvényes. Sőt, a papi státussal járó hatalmat a pap ma már egyre inkább csak az erkölcs és a vallás területén gyakorolhatja,¹⁰ persze nagy kérdés: hol húzható és egyáltalán húzható-e határ az élet, a társadalom egyes területei között, a pap státusa és személye között. A rendelkezésemre álló adatok alapján úgy tűnik, ebben a közösségben egyértelmű és általános elvárás a pappal szemben, hogy a ceremónia lebonyolítását előírás szerűen végezze, a misén való külső megjelenése pedig mintaértékű, sőt „hibátlan” legyen

7 Ámbár az írás-olvasás tényleges képességét napjainkban a közösség jelentős része birtokolja, ritkán és kevesen használják is ténylegesen. A vallásos könyvek tartalmának az elsajátítása, azaz a tanulás továbbra is, sőt napjainkban is, a pap vezetésével és szóban történik, tehát a szóbeliség meghatározó maradt. Vö. Neumer 2003, 14.

8 Vö. Fosztó 1999.

9 Kinda 2010, 116–117.

10 Kinda István maga is megjegyzi, hogy „az erkölcsi vétkes gyanújába keveredett pap elveszíti közössége bizalmát és tiszteletét”. Kinda 2010, 120.

„A pap van az oltárral s én az én dogomval. Ő tudja az övét, én az enyimet”. (2010., 43 éves férfi)

„A pap csak addig pap, meddig az ótáron van, in rest drep (egyébiránt éppen) olyan,
mind akármelyik”. (2011., 46 éves nő)

„Nagy érdeme van, met ő egész nap az Istenvel van. A szentséggel jár. Van iskolája.

De az én lelkemét én felelek”. (2009., 57 éves nő)

B: Nem elég szépen beszélni, no, még fel is kell öltözzenek, mert akárhogy nem lehet kiállni a világ [itt: közösség] elé!

A: Hát jó, de azt az embereknek is meg kellene gondolniuk, hogy ez egy pap, nu e o vedetă [nem egy sztár!]! Ez egy pap!

B: Hát, no, menjek el úgy a pap, hogy ki legyen bújva az a fehérje itt az ingujjánál (...), akkor azt mondják: Ne milyen destăbălat [rendetlen]!

A: Én azt mondom, ezt nem kellene nézni!

B: Hát te hiába gondolod úgy, ha én nem úgy gondolom! Ne, én lehet, elmegyek csak kétszer-háromszor egy hónapba a misére, s mikor odamegyek, akkor mondjam azt, hát merre menjek, nézzem ezt a destăbălatat? S akkor așa se pierde credința [így fogyatkozik a hit]! Magad nem gondolod ezt, de más igen!

A: Egy vedetánál [sztánáll] megnézem, hogy van kiöltözve, mit csinált, de egy papot is? Hát azt megnézed, mert az csak avval foglalkozik! De ez? Lehet, még nem is eszik, mert megy gyóntatni, az idő kurta, s több dolga van vasárnap! (A: 28 éves nő; B: 30 éves nő; 2010.)

A vélekedések szerint a jó retorikai képességekkel rendelkező pap szabadon beszél, és azt is előnyösnek tartják, ha a prédikációiban egy-egy kérdés formájában a hallgatókat is bevonja, megszólítja.

A faluközösség vallási életét mintegy három évtizeden át (1978–2007) irányító B. P. következetesen felolvasta prédikációit, nem kísérte figyelemmel a hallgatók reakcióit, és sokak szerint sűrűn ismételte az egyszer már elhangzott exemplumokat is. Mindebből sokan arra következtettek, hogy a pap nem számolt a hallgatóság figyelmével. A B. P.-t követő F. M. prédikációit gyors beszédtempója, elvont teológiai nyelvezet, valamint a helyiek által nehezen követhető román nyelvhasználat miatt sokan nem tudták figyelemmel kísérni. Ennek következtében a vasárnapi „nagymissén” résztvevők száma megcsappant, a kö-

zösség egy része a gyermekmisen vett részt, ahol a mise és a többnyire történet-füzérekkel álló szentbeszéd számukra könnyebben követhető volt. A retorikai képességek és a nyelvhasználat ugyan fontos attribútumai a prédikációnak, összességében, és a vallási élmény szempontjából azonban a prédikációban a tanítás élményszerűségén és életszerűségén, azaz a hitelességen van a hangsúly.

„Mikor tudok, akkor menek, me erőst szeretem, a prédikok erős szépek. Sokat tanulunk. Ez [ti. az új pap] még máskép van. De annak [ti. a korábbi plébánosnak] es erős nagy talentje [tehetsége] volt a prédikára. Olyan nagy talentje volt, hogy a mennyországba voltál, ha meghallgattad. De hát, ha szíve nem volt...!” (2008.; 76 éves nő)

Én láttam B.-t, hogy olvasta a prédikát! De én nem szeretem azt! Dacă eu am darul de preot [ha van papi hivatásom], akkor én tudok beszélni, nem kell csitilni [olvasni]! No, még valami jegyzéseket lehet, de mindig citilt! Én, ha pap lennék, nem írnám le! (2010.; 30 éves nő)

Hát, én nem epe értem, mert erőst serényen (gyorsan) mondja. Én nem értem most, mit mond. Csak annyi kell nekem, hogy az evangéliumot meghalljam, mert én halottam lehet százszor es, ezerszer es a prédikát. (2009., 92 éves férfi)

A prédikáció nyelvezete

Ide kapcsolódik a prédikációval kapcsolatos következő kérdés, éspedig a *nyelvi stílus*, a *nyelvezet* kérdése. A prédikációban a hitre vonatkozó tudás közvetítése során a papi nyelvhasználat alkalmazkodni kényszerül a befogadók műveltségbeli és nyelvi képességeihez, adottságaihoz, ami a moldvai magyar közösségek esetében hatványozottan szükségsszerű. A prédikációt hallgató egyének mind vallási/teológiai ismereteiket, mind pedig román nyelvtudásukat illetően egymástól igen eltérő szinten vannak.

Akkor kendek honnat tudnak az Istenről?

Hát, amit otthonról hoztunk, s még amit a prédikába hallottunk!

És az apjáék értették az oláh prédikát?

Hát nem epe tudtak olá hul, de megszokták! Hát mi iskolába mentünk, de majt egy szót nem értettünk. Hát, ha otthon nem tudtak olá hul?! (2010.; 56 éves nő)

Én es hallgatom a prédikát, van, hogy izé, szép prédikát húz, de felejtem el! A mise végén az anuncokot [híreket] es felejtem el. Nezem, hogy jegyezzem meg, de felejtem el! (2010.; 28 éves nő)

E sokrétű társadalom irányítása és ezen összetett vallásosság működtetése során a bibliai üzenet, az egyházi tanítás aktualizálásakor a prédikációban sajátos képi nyelv érvényesült.¹¹ Természetesen a kép, a metafora általában is fontos kelléke a prédikációnak. Paul Ricoeur úgy fogalmazott, „sok prédikáció szegénysége a nyelvi kifejezés szintjén a képekben való szegénységből ered. Fárasztó az a prédikáció, mert csak gondolatokat ad, de nem varázsol semmit »szemünk elé«. Ha láttatna valamit, akkor gondolkodtatna is. A képek ugyanis gondolkodtatnak”.¹² A képi gondolkodás komplexebb, erőteljesebb hatással van az érzelmekre, az intuitív befogadásra¹³ s mint ilyen, hatással van a kívánt viselkedés vagy cselekvés elvégzésére, tehát a vallásnevelés indirekt eszköze.

A metaforikus nyelv mellett a prédikáció bizonyos műfajok alkalmazása, idézése révén is segíti a tanítások megértését, befogadását. Ilyen például az *exemplum*. Terepmunkám során azt tapasztaltam, hogy a papi státussal járó tekintélyi beszédmód mellett a példázat az az eszköz, ami az új ismeretek megértését, azok memorizálhatóságát segíti. Az általam elemzett prédikációk tartalmából az derül ki,¹⁴ hogy a példázatok célja nem feltétlenül a vallás dogmáinak a racionális megértése, már csak azért sem, mert az – mind az egyház, mind pedig az azt alkotó közösség értelmezésében – akkor is „felfoghatatlan”, megragadhatatlan marad, ha beszéd tárgyává válik. A cél inkább a dogmába, pontosabban a misztériumba vetett hit és bizalom újbóli megerősítése vagy „pusztán” (ünnepélyes, közösségi) kifejezése, kinyilvánítása.¹⁵

Pédikálta egy pap. Azt mondta, hogy egy irigy asszony, Szent Péternek az anyja, olyan irigy vót, hogy nem adott soha senkinek egy falás ételt, egy pománát (alamizsnát) sem adott. S az Isten bévetette a pokolba. Azt mondja, Szent Péter neki: Pont az én anyámat! Nem sajnálja! Azt mondja neki az Isten: Sajnáld meg magad (te)! S akkor elment Szent Péter, kinyitotta az ajtót, hogy vegye ki. S amikor az (ti. az anyja) jött ki, akkor a többiek fogták meg a ruháját, hogy szaladjak ki ők es. S azokat lerugdosta! Azt mondja Isten: Látod-e, itt is irigykedik! Hogy ne jöjjön ki senki onnan, csak ő! S akkor még visszalökte.

11 Különösen így volt ez B. P. prédikációiban, aki ismerte a közösség nyelvi adottságait, vallásismeretét, hitbéli magatartását.

12 Idézi Zerfass 1987, 126. A kortárs homiletikus Rolf Zerfass erősebben fogalmaz: az „olyan prédikáció – írja, amelyben nincsenek képek, nem beszél Istenről” (Zerfass 1987, 133).

13 Teológiai oldalról nézve a képi gondolkodás hatóereje abban rejlik, hogy szervesen kapcsolódik a vallási közösség által sokszor hallgatott és ismert bibliai, liturgikus szövegek (képi) nyelvezetéhez (vö. Zerfass 1987, 132), éppen ezáltal segíti az új ismeretek beépülését is.

14 Az ebben a fejezetben megfogalmazottak több tíz prédikáció elemzésén alapulnak.

15 Az *exemplum* nemcsak a tanítás és az értelmezés segédeszköze, hanem gyakran szórakoztató, épületes történet, amely önmagában is tudást közvetít(het). L. Szemerkényi 1981, 224.

S akkor azt mondja magába Szent Péter: Nem tudom, mit tegyek, anyám nem adott soha pománába! Azt mondja: Menj, süss egy nagy szekér kenyeret, hozd ide. Szent Péter úgy tett (cselekedett). Elment, sütöttek, s odamentek Istenhez. Kivitték arra az időre az anyját es. S ahogy mentek elesett egy kenyér, azt a kis kenyeret felvette hátul Jézus, s annyi pománája volt. A többit elvitte, nem adta oda senkinek. (2009., 76 éves nő)

A „jó” prédikáció

Az előbbiekhöz szorosan kapcsolódik a következő kérdés, hogy ti. milyen a „jó”, a közösség igényeinek megfelelő prédikáció? A felnőttek a példabeszédekkel bőségesen illusztrált prédikációt kedvelik. Értelmezésükben a jó prédikáció „szép”, és ez a jelző itt érzelmi kategóriát fejez ki, a prédikáció egyik fontos jegye ugyanis az élmény(szerűség).¹⁶ A vélekedések szerint a jó prédikáció rövid, példázatokkal alátámasztott, útmutatást ad a közösség aktuális problémáira, nem személyeskedő, továbbá nem alkalmazza a „kipredikálás”-t.¹⁷ A plébánián szolgáló papok utóbbi módszert leggyakrabban a közösségi kohézió megerősítése céljából vették igénybe, ugyanis a prédikáció közösségi irányultságú, a közösségi normák állandó megújításának, megerősítésének a közege. A prédikációban a közösségben és a világban zajló események (keresztény, egyházi) értelmezésére, olykor értékelésére is sor kerül. Sokak számára a prédikációnak nem pusztán a vallásra és a hitre, hanem a világra, az emberi létezésre vonatkozó általános kérdésekre is választ kell nyújtania. A világban zajló – többnyire a médiából is ismert – történések egyházi értelmezése során voltaképpen a helyi világvélemény formálása zajlik.

Mind ahogy mondta a páter a télen párka (mintha) a prédikációba, hogy azt mondta, hogy se generalizeaza a világ [az emberiség változik/új generáció irányít], mindenféle, ami van, dar Dumnezeu nu se generalizeaza [ám Isten nem változik]! (2010.; 55 éves nő)

Hallottad Lányikba a prédikációt? Hogy mondta a pap: Cum crede tineretul de azi in toate, in ghicitul cafelelor, in horoscop [a mai fiatalok hisznek a kávé jóslásokban, a horoszkópban]! (2009.; 48 éves nő)

16 A vallomások alapján úgy tűnik, sokan törekszenek a prédikáción elhangzott információk memorizálására és a tanítások követésére, mégis gyakran előfordul, hogy a „szép” prédikáció tartalmát a mise végére elfeledik.

17 A kérdéstről lásd: Kinda 2010, 153.

A tegnap mondta a pap a misén, hogy az ember megszokta, hogy [Isten] legyen mind a kalkulátor [számítógép], hogy most nyomod meg, s most szökjön elő [...]. De az Istennel nem úgy van! Kell várakozni! Met egyszer azt mondta vót egy pap, nem ez vót, hanem egy másik, hogy az ember akarná, hogy minden úgy legyen, ahogy ő akarja. Met olyanok vagyunk, nem? (2010.; 44 éves nő)

A prédikáció tartalma

Végezetül néhány szót a prédikáció tartalmáról. A prédikációk tartalma alapvetően az igeliturgián elhangzott olvasmányok megmagyarázásából áll össze,¹⁸ ám a katolikus egyház előírásai szerint a szentbeszédnek a hit titkaira és a keresztyén élet szabályaira vonatkozó tanítások ismertetésére, a Tanítóhivatal konkrét problémákra vonatkozó állásfoglalásaira is ki kell térnie.¹⁹ Mindeme szempontok érvényesülnek az általam vizsgált prédikációkban is. Megfigyelhető volt továbbá az evangéliumi olvasmányok előnyben részesítése főként olyan esetekben, amikor azok tárgyát egy-egy népszerű történet alkotta, vagy akkor, ha az ószövetségi vagy az apostoli levelek olvasmányai túlságosan bonyolultak, elvontak, teológiai jellegűek voltak. Valamennyi, a terepmunkám ideje alatt meghallgatott és/vagy rögzített prédikációról elmondható, hogy legalább két-három példabeszédet, legendát, csodás elbeszélést tartalmazott.²⁰ A prédikációk révén állandó jelleggel megerősítést nyer a helyi katolikus lakosság vallásosságára egyébként is jellemző üdvösség(be-vetett)-hit, melynek illusztrálására számos példa felhozható.

Mert írta az írás, s prédikálta a pap es, hogy Szent Péter van a mennyország kapujánál. S Szent Péter téríti meg őket. Amelyik nem érdemi meg, hogy menjen a mennybe, azok mennek azon a nagy széles úton. (...) Prédikálta a pap is, írta az írás is, s akkor mondom én is. (2009.; 62 éves nő)

Mert prédikálja a pap es, hogy amelyik ég ott, az könyörög azoknak, amelyek jó helyen vannak, bár buzele să ude [az ajkakat nedvesítse meg], de azt mondják, hogy ott van egy nagy víz, hogy oda nem tudnak menni sem a pokolból oda, sem oda a pokolba. Egy helyen vannak, csak hogy van egy gránica (határ), hogy nem tudnak egyik a másikhoz menni.

18 Várnagy 1995, 260.; Balla 2012.

19 Úgy mint: az ember személyi méltósága, a család egysége, a társadalmi szabályok, az anyagi javak Isten parancsolata szerinti rendezése stb. Madas – Szurómi 2006, 252.

20 A prédikációk „kötelező” elemeiről, a csodás elbeszélésekről lásd Brettell 1990, 63. Lukácsi Zoltán vizsgálatai szerint a felvilágosodás korában „szinte módszeresen kiirtották a prédikációból” a példát, lévén, hogy sem tudományos, sem szakrális szempontból nem tartották méltónak, a 19. század jeles prédikátorai ellenben fokozatosan „visszacsempészik”. Lukácsi 2008, 3–24.

És a pokolban mi van?

Tűz. Vesnic [örök]. Enser ég. Azt mondja a pap a prédikációba, az írás is írja. (2009.; 48 éves nő)

S az prédikálta, hogy (...) ez a templom (...), tele legyen mustármaggal (...), egy madárka csak egyszer egy esztendőbe jöjjön s csak egy szemet vigyen el. S mind csak is, az vaj egyszer s vaj egyszer kifogyna. Sok-sok esztendő. De amelyik bemegy in iad [a pokolba], az soha nem jön ki, soha. Ott csak plans, jale [sírás, kínzás] van. (2010.; 76 éves nő)

A prédikációk olyan kortárs világi jelenségekkel is foglalkoznak, amelyek az egyház értelmezésében a hitre és a vallásra nézve veszélyforrásnak számítanak. Ebben a kontextusban leginkább a média és a szórakoztatóipar által közvetített (egyház- és vallásellenes) jelenségek és hatások kerülnek említésre és gyakran elítélésre. Azokon az ünnepnapokon, amikor a liturgikus naptár egy-egy szent vagy egy-egy dogma történetére és/vagy misztériumára emlékeznek, a prédikációk tartalmát az adott szent vagy hittétel történeti és/vagy teológiai kontextusának az ismertetése alkotja.²¹

Az évente ismétlődő bibliai szövegrészeknek és az azokat magyarázó prédikációknak köszönhetően bizonyos bibliai alakok (Ádám és Éva, Ábrahám, továbbá Mária, József, az apostolok) és szentek (Páduai Szent Antal) történetét és életrajzát a helyiek jobban ismerik, úgyszintén a hozzájuk kapcsolódó csodás elbeszéléseket. A nagyobb egyházi ünnepnapokon elhangzó prédikációkban, mintegy a jeles napokhoz kapcsolódó, formai dolgokra összpontosító szokások és népi hiedelmek ellensúlyozása céljából, a pap a prédikációban az adott ünnep dogmatikai üzenetét hangsúlyozza.

Ha nem remélünk, ha nem hiszünk a saját feltámadásunkban, azt mondhatjuk, hogy festettünk egy tojást, annyi. Pedig a húsvét a mi újjászületésünket jelképezi. (2009.; F. M.)

A léleknek nincs sem szabadsága, sem iskolaszünete. Bárhol is jártok, vasárnap részt vesztek a misén! (2012.; L. E.)

A gyászmisén elhangzó prédikációban – természetes módon – visszatérő téma az emberi mulandóság és a feltámadás hitének a kérdése. A jelenség ter-

21 E körülmények nem változtatnak a prédikáció (metaforikus) nyelvezetén, és innen sem hiányoznak a példabeszédek és a csodás történetek.

mészetéből adódóan a gyászbeszédek és a húsvéti homíliák több közös elemet tartalmaznak.

Szeretett testvéreim, a halál nem bukás, a halállal nem ért véget minden, a halál egy átmenet, átmenet ebből a földi életből az égi, örök életbe. [...] Az életben igaz halált lássunk, és a halálban igaz életet, örök életet lássunk. [...] Nem azért kaptuk Istentől az életet, hogy megsemmisítsük, hanem hogy örökkévalósággá változtassuk. (2009.; F. M.)

A gyászmisék prédikációiban az elhunyt vallásosságának, vallásos életének méltatása, esetleg példaként való felmutatása is előfordul olykor. Ezekben a prédikációkban tapasztalható meg igazán az, hogy a túlvilági hitre vonatkozó képzetek nagy része a szószékről ered. A gyászhomíliák a vigasztalással és a remény üzenetével zárulnak, azaz a feltámadásba vetett hit felidézésével. Meglepő, ugyanakkor szinte természetes is, hogy a prédikációk – általában is – az élet és a halál viszonyát, pontosabban a halál keresztény értelmezését tárgyalják a leggyakrabban, amivel közvetve a helyes/vallásos életvitelre kívánnak hatni. A prédikációk útravalót vagy feladatot is tartalmaznak, leggyakrabban az evangéliumok üzenetének tömörített újrafogalmazása révén. A prédikáció végén gyakran tanácsok és intelmek hangzanak el, melyek voltaképpen bátorítást és vigasztalást kívánnak nyújtani a hallgatóság számára.²²

Amikor világra jön egy ember, sokan felteszik a kérdést: vajon szép lesz, vajon szegény lesz, vagy gazdag? Tapasztaljuk, hogy emberi létünk minden lépésénél ott van a halál. És tudjuk, hogy sokan harcolnak azért, hogy a halált életre váltsák, azonban hiábavaló a törekvésük, hiszen minden ember a halál tudatával, halandónak születik a földre. (2009.; F. M.)

Krisztus megmutatta, hogyan kell, miért kell, példát mutatott nekünk, a mi kötelességünk újjáalkotni magunkat. Törekedjünk arra, hogy az élet kenyerét ne háromhavonta, vagy havonta, vagy egyszer egy fél évben vegyük magunkhoz! (2011.; L. E.)

Semmi egyéb dolgunk nincs a földön, mint felkészülni arra a pillanatra, amikor visszaadjuk a lelkünket a Teremtőnek! (2009.; F. M.)

Az adatok alapján, összességében elmondható, hogy a prédikáció a (helyi)

²² Erről lásd. Zerfass 1987, 115–166.

vallás meghatározó eleme, olyan retorikai műfaj, mely révén az egyháztanító, világnépfarmáló tevékenységet folytat. Az ifjúsági misék prédikációi a vallás, a hit alapvető tanításait taglalják különféle interakciók és dialógusok révén. A felnőtt miséken elhangzó prédikációban a társadalmi problémák értelmezését segítő üzenetek (tanács, útmutatás) közlése és a „vigasztalás” szándéka dominál. A közösségi liturgián elhangzó prédikáció az érzelmi átélésre fókuszál, a diszkurzív (következtető, következtetes) beszéd a tapasztalati, intuitív megismeréssel egészül ki, legalábbis ez utóbbi révén épül be a helyiek vallásos tudatába.

A prédikáció üzeneteket, értelmezéseket és értékítéleteket közvetítő médium. Hatásköre komplex, az egyén és a közösség életének egészére kiterjed, és a létezés alapkérdéseire is választ kínál. Az elhangzott tanításokat a helyi szóbeli kultúra a maga törvényeihez, a közösség a maga igényeihez igazítja. Az ismeretek egyéni szelekción, egyéni értelmezésen esnek át, a helyi világnépfarmolás történő beépülési módjuk, egyéni alkalmazásuk ma is a szóbeliség keretei között történik. A közösség értelmezésében a jó prédikátor nem pusztán szónok, hanem példaadó is, a jó prédikáció pedig exemplumokban gazdag, az élet kérdéseiben konkrét, reális és aktuális útmutatást nyújt. A prédikáció nyelvezet és a prédikációkban alkalmazott műfajok alkalmazkodni kényszerülnek a közösség nyelvi és műveltségbeli adottságaihoz. Ugyanakkor a téma kutatástörténete alapján az is elmondható, hogy a figuratív nyelv, a kép, a szimbólum és a különféle műfajok (pl. exemplum) nemcsak bizonyos típusú társadalmakban, bizonyos kultúrákban jellemzőek, hanem eredendően is hozzátartoznak a metafizikai jelenségek, a vallási kérdések értelmező hagyományához, azaz a vallásos, szakrális kommunikációhoz.

Püspöki körlevelek

A helyi közösségek vallási és társadalmi életéhez szorosan kapcsolódó prédikációval szemben a *püspöki körlevél* nélkülözi a lokális jelleget, egyike az egyházmegye múltját (re)konstruáló, jelenét irányító, jövőjét építő, alakító eszközöknek. A plébániákra érkező püspöki körleveleket²³ rendszerint a mise végén, ritkábban a prédikációt követően vagy azt helyettesítve olvassa fel a plébános.

Az utóbbi másfél évtizedben kibocsátott körlevelek egy része a jeles napokhoz (ádvént/karácsony, nagyböjt/húsvét) kapcsolódik, másik részük az egyházmegyében zajló vallási eseményekhez. A 20. század első felében kibocsátott körlevelekhez képest a '89 utáni püspöki megnyilatkozásokban feltűnően kevés a nem szigorúan egyházi ügyekkel kapcsolatos üzenet, ilyen típusú üzeneteket voltaképpen csak olyan állampolgári vagy politikai kérdések esetén fordul elő,

23 A magyarfalusi plébánia a Jászvásári Római Katolikus Egyházmegyéhez tartozik.

ahol az egyházi érdekeltség meghatározó. Ilyen volt például a népszámlálás. A 2002-es romániai népszámlálás kapcsán kiadott közleményében a püspök arra kéri híveit, tegyenek meg mindent annak érdekében, hogy pontos felmérés készülhessen az egyházmegyéről. Buzdítja továbbá az állampolgárokat, hogy lelkiismeretük szerint vállalják identitásukat, ugyanakkor felhívja a figyelmet arra is, hogy az egyházmegye területén az egyház és a vallás hivatalos nyelve a román nyelv.²⁴ Végül a csángó fogalom kapcsán az egyházmegye vezetője tájékoztatja a híveit arról, hogy a csángó kifejezés nem népnév, hanem csúfnév, amitől a katolikus közösség mindig is elhatárolódott.²⁵ Tíz évvel később, a 2011-es népszámláskor – látszólag – már nem tűnt mérvadó kérdésnek az etnikai identitás pontos megnevezése, ezúttal a püspök egy szokatlanul rövid levélben mindössze azt kéri híveitől, vallják meg felekezeti hovatartozásukat, azaz „katolikus identitásukat” hiszen ez által az egyház tevékenységét, működését támogatják.²⁶

A rendszerváltozást követő időkben a katolikus egyház figyelme főként a katolikus hagyományok megalapozására és kibontakoztatására, a „katolikus közösség” és a „katolikus identitás” konstruálására és megerősítésére összpontosult. Néhány, adakozásra buzdító körlevél kivételével,²⁷ valamennyi püspöki megnyilatkozás az egyházmegye területén zajló egyházi és vallási eseménnyel kapcsolatos. A jászvásári püspökség, ill. egyházmegye alapításának (1884. július 10/22) 120-ik,²⁸ majd 125. jubileuma alkalmából kibocsátott körlevelekben²⁹ a püspök emlékezésre buzdítja híveit, a papok számára elrendeli, hogy minden templomban mutassanak be hálaadó misét. Jászvásáron és Bákóban kulturális és tudományos rendezvények keretében ünneplik meg az évfordulót. Körlevelet bocsát ki az egyházmegye területére érkező Lisieux-i Szent Teréz-ereklyékhez (2002. június 20-án) kapcsolódó zarándoklatokról.³⁰ Levélben tolmácsolja a hívek felé az egyház álláspontját az új evangelizációs eszközről, az Internetről,³¹ a rózsafüzér évében (2002) pedig kihirdeti az új, ún. világosság-tikokat.³² A hit

24 Mint írja, a román nyelvet a közösség egésze ismeri és használja közösségi és társadalmi szinten egyaránt.

25 <http://www.ercis.ro/biblioteca/scrisori.asp?id=20020221> 2014. 03. 19.

26 <http://ercis.ro/actualitate/viata.asp?id=20110981> 2014. 03. 20.

27 L. pl. <http://ercis.ro/biblioteca/scrisori.asp?id=20050401> 2014. 03. 20. L. még 2006 Mesaj cu ocazia Zilei Mondiale a Migrantului și a Refugiatului. <http://ercis.ro/biblioteca/scrisori.asp?id=20061127> 2014. 03. 20.

28 <http://ercis.ro/biblioteca/scrisori.asp?id=20040425> 2014. 03. 20.

29 <http://ercis.ro/biblioteca/scrisori.asp?id=20090601> 2014. 03. 20.

30 <http://www.ercis.ro/biblioteca/scrisori.asp?id=20020601> 2014. 03. 19.

31 Uo.

32 Uo.

évében (2005–2006) az egyházmegye, az esperesi kerületek és a plébániák³³ szintjére lebontva, a falusi és a városi közegben, valamint a felnőttek és a gyermekek körében szervezendő (Bibliával kapcsolatos) programokról tájékoztat. Kiemelendők még az elvándorlók és menekültek világnapja kapcsán (január 15.) kibocsátott körlevelek, melyekben a püspök beszélgetések megszervezését kéri papjaitól, továbbá azt, hogy a prédikációban és a hitoktatás keretében tájékoztassák híveiket az elvándorlás következtében kialakult problémákról, a migrációval járó nehézségekről, kockázatokról stb.³⁴

Igen tanulságosak azok a körlevelek, amelyek az egyházmegye vezetőségének a moldvai katolikus közösségből származó, szentségi életben jeleskedő mártírok kanonizálásával kapcsolatos ügyekről szólnak. Ilyen például a II. János Pál pápa által 1983-ban boldoggá avatott Ieremia Valahul (1556–1625) kultuszának az építése, népszerűsítése,³⁵ valamint a nisziporesti Veronica Antal (1935–1958)³⁶ boldoggá avatásának az ügye, amellyel önálló bizottság foglalkozik napjainkban is.³⁷

A körlevél az egyházfő egyházmegyéjét irányító tevékenységének legfőbb eszköze. A körlevelek döntő szerepet játszottak a nemzeti/etnikai közösség vallási/

33 A plébániák számára tizenegy pontban fogalmazza meg az elvárásokat, néhány közülük: minden templomban ki kell helyezni az oltár elé a Bibliát; a heti hitoktatásban a Szentírásról kell tanítani az egyes korosztályokat; minden család rendelkezzen román nyelven kiadott Újtestamentummal stb. <http://ercis.ro/biblioteca/scrisori.asp?id=20051120> 2014. 03. 20.

34 A Vatikán kérésére az egyházmegyék vezetői anyanyelvű papokat küldenek a külföldön élő hívek körébe, a helyi egyházak pedig fogadják őket. <http://ercis.ro/biblioteca/scrisori.asp?id=20051115> 2014. 03. 20.

35 L. pl. Ieremia Valahul földi maradványainak Romániába történő hozatala alkalmából, 2008. február 28-án kibocsátott körlevél. Valahul-t eredetileg Nápolyban temették el, innen került Onestibe. <http://ercis.ro/biblioteca/scrisori.asp?id=20080221> 2014. 03. 24.

36 A fiatal lányt 1958. augusztus 24-én a halasfalvi plébániáról való hazatérése közben megtámadta egy fiatalember. Veronica tiltakozott és hadakozott a férfival, aki 42 kézzúrással kioltotta az életét. A szüzesség mártíriaként nyilvántartott Veronicát a püspök példaképként állítja a fiatalok körében. A mártírhalált halt lány sírját százak keresik fel, közbenjárását kéri. Halálának 50. évfordulóján Veronica boldoggá avatásának a folyamatát segítő, a püspökség kibocsátott egy imádságot is. <http://ercis.ro/biblioteca/scrisori.asp?id=20051115> 2014. 03. 20.

37 A kanonizációs folyamathoz szükséges, az egyházi vezető által kibocsátott ima szövege: „Istenünk, mindenható Atyánk, áldunk téged és köszönjük neked, hogy erőt adtál szolgálódnak, Veronica Antalnak ahhoz, hogy vére árán is megőrizze tisztaságát, és így példaképe lett az igaz hitnek. Örömmel áldozta életét Jézus szolgálatára, tisztasága megőrzésével és állandó imádságában azt kereste, mindig készen álljon, a mennyei vőlegény érkezésekor égő lámpás legyen. Kérünk, örök Atya, öltöztess a szentek dicsfényével szolgálódat, Veronicát, hogy élő és igaz példája legyen a hitnek, erősítve a fiataljainkat az igaz boldogság és a tökéletesség útján. Krisztus a mi urunk által, ámen. (A szerző fordításában.) L. még – a halálának 50. évfordulójára kibocsátott körlevél. <http://ercis.ro/biblioteca/scrisori.asp?id=20080815>: 2014. 03. 20.

katolikus közösséggé válás folyamatában, a nemzeti/etnikai identitás, vallási/katolikus identitássá változtatásában. Ismeretes, hogy a Moldvába települt, Erdély különböző részeiről származó magyar csoportok közös ismérve a római katolikus vallás és a magyar nyelv volt,³⁸ ami egyrészt könnyítette az újonnan érkezettek integrációját, másrészt fokozta a vallás szerepét az integráció folyamatában. A moldvai magyar településeken való jelenlétének köszönhetően az egyház, mint egyetlen integráló intézmény, intézményhálózata és működése révén az itt élő közösségeket katolikus közösségé (*comunitate catolică*) formálta. Az egyházi vezetés a katolikus közösségeket összetartó nyelvi és tradicionális kötelékek helyére az egyház intézményhálózatát építette ki – az ily módon konstruált közösségnek a vezetője a püspök, aki, a tekintélye és a rendelkezésére álló hatalmi eszközei révén stb. a szekuláris hatalmi vezetőkéhez hasonló státussal és hatalommal bír. Ez a körülmény magyarázza valamelyest a moldvai magyarok *vallási identitásának* a hátterét és az egyházhoz való sajátos kötődésének az okát is. Ennek a folyamatnak a lebonyolításában pedig a püspöki körleveleknek meghatározó szerep jutott.

38 Természetesen a husziták, és a később letelepedett reformátusok kivételével, akiket azonban az idők folyamán a katolikus misszió rekatolizált.

IRODALOM

BALLA Lóránt

2012 A prédikáció, mint emlékezés és aktualizálás a kora újkorban. *Keresztény szó*, 23. évf. 6. sz.

BRETTEL, B. Caroline

1990 The Priest and His People. The Contractual Basis for Religious Practice in Rural Portugal. In Ellen Badone (ed.): *Religion Orthodoxy and Popular Faith in European Society*. New Jersey – Princeton, Princeton University Press, 55–75.

FOSZTÓ László

1999 Csíksomlyó és Barát. In Pozsony Ferenc szerk.: *Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben*. Budapest, Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület, 103–111.

KINDA István

2010 *Ellenőrzött közösségek. Szabályok, vétkek és büntetések a moldvai csángó falvakban*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Marosvásárhely, Mentor Kiadó

KUDORA János

1891 *Katolikus egyházi szónoklattan*. K. n. Budapest.

KOVÁCS Ferencz

1870 (2004) Úti-naplója. In Veszely Károly – Imets Fülöp Jákó – Kovács Ferencz szerk.: *Utazása Moldva-Oláhhonban*. Csíkszereda, Státus Kiadó, 1–119.

LUKÁCSI Zoltán

2008 Sombori József egyházi beszédei, avagy a katolikus prédikáció útke-resése a felvilágosodás korában. *Egyháztörténeti szemle*, 9. évf. 1. sz. 3–24.

MADAS Edit – SZUROMI Szabolcs Anzelm

2006 Prédikáció. In Diósi István főszerk.: *Magyar Katolikus Lexikon XI.*, Budapest, Szent István Társulat, 249–252.

NEUMER Katalin

2003 *Kép, beszéd, írás*. Budapest, Gondolat Kiadó.

SZEMERKÉNYI Ágnes

1981 Példázat. In Ortutay Gyula főszerk.: *Magyar Néprajzi Lexikon IV.*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 224.

VÁRNAGY Antal

1995 *Liturgika: szertartástan. Az egyház nyilvános istentisztelete*. Lámpás, Abaliget.

ZERFASS, Rolf

1987 [1995] *Nevedet hirdetem: a homiletika alapelemei*. Budapest, Szent István Társulat

VESZELY Károly – IMETS Fülöp Jákó – KOVÁCS Ferencz

1870 (2004) *Utazása Moldva-Oláhhonban - 1868*. Csíkszereda, Státus Kiadó.

VINCZE Gábor (szerk.)

2004 *Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához (1860–1989)*. Teleki László Alapítvány – Erdélyi Múzeum Egyesület, Budapest – Kolozsvár.

INTERNETES FORRÁSOK

<http://ercis.ro/biblioteca/scriitori.asp?id=20020221>

<http://ercis.ro/biblioteca/scriitori.asp?id=20020601>

<http://ercis.ro/biblioteca/scriitori.asp?id=20020625>

<http://ercis.ro/biblioteca/scriitori.asp?id=20021022>

<http://ercis.ro/actualitate/viata.asp?id=20110981>

<http://ercis.ro/biblioteca/scriitori.asp?id=20080815>

<http://ercis.ro/biblioteca/scriitori.asp?id=20050401>

<http://ercis.ro/biblioteca/scriitori.asp?id=20061127>

<http://ercis.ro/biblioteca/scriitori.asp?id=20040425>

<http://ercis.ro/biblioteca/scriitori.asp?id=20090601>